

TELEMARKS FORSKING

NOTODDEN

Heike Speitz

**DEN EUROPEISKE SPRÅKPERMEN
(ELP/PEL) I NORGE –
ET UTVIKLINGSPROSJEKT**

Rapport 01/2006

Telemarksforsking-Notodden

<i>Prosjektnavn:</i>	Den europeiske språkpermen (ELP/PEL) i Norge – et utviklingsprosjekt
<i>Rapportnummer:</i>	01/2006
<i>ISBN:</i>	82-7463-135-8
<i>Oppdragsgiver:</i>	Utdanningsdirektoratet
<i>Kontaktperson:</i>	Solveig Brustad
<i>Dato:</i>	06.02.06
<i>Prosjektleder:</i>	Forskningsleder Heike Speitz
<i>Medarbeidere:</i>	Forsker Hilde Saugerud (t.o.m. des. 2004) Forsker Torill Simonsen (fra mars 2005)
<i>Prosjektansvarlig:</i>	Direktør Ronny Lie
<p>TELEMARKSFORSKING-NOTODDEN Senter for pedagogisk forskning og utviklingsarbeid Lærerskoleveien 35, 3679 Notodden</p> <p>Telefon: 35 02 66 99 Faks: 35 02 66 98 E-post: tfn@hit.no Web: www.tfn.no</p> <p>Tiltaksnr.: 966 009 012</p>	

INNHold

1. INNLEDNING	4
1.1 EUROPEAN LANGUAGE PORTFOLIO/PORTFOLIO EUROPEEN DES LANGUES (ELP/PEL)	4
1.1.1 <i>Språkpermens to funksjoner</i>	4
1.1.2 <i>Språkpermens tre deler</i>	6
1.2 UTVIKLINGEN AV FREMMEDSPRÅKENE I NORGE I PROSJEKTPERIODEN	7
2. UTVIKLING AV EN NORSK SPRÅKPERM FOR UNGDOMSTRINNET OG VIDEREGÅENDE OPPLÆRING	9
2.1 FORPROSJEKTET I LÆRINGSSENTERET	9
2.2 FRA ETT TIL TO PROSJEKTER – STRUKTURELLE AVGJØRELSER	9
2.3 ARBEIDSFORMER OG METODER	10
2.4 KARAKTERISTIKKER AV DEN NORSKE SPRÅKPERMEN	11
2.4.1 <i>Målgruppen</i>	11
2.4.2 <i>Språkbiografien og sjekklistene</i>	11
2.4.3 <i>Flere språk som gjennomgående prinsipp i den norske permenn...</i>	12
2.4.4 <i>En perm som didaktisk verktøy i læring og undervisning</i>	13
2.4.5 <i>Form og tilgjengelighet</i>	14
2.5 LÆRERHÅNDBOKEN	15
3. UTPRØVINGSFASEN	16
3.1 GJENNOMFØRING	16
3.2 TILBAKEMELDINGER	17
3.2.1 <i>Lærerkommentarer</i>	17
3.2.2 <i>Elevkommentarer</i>	17
4. INTERNASJONALE KONTAKTER	20
4.1 DELTAKELSE I INTERNASJONALE NETTVERK	20
4.2 ANDRE INTERNASJONALE KONTAKTER UNDER UTVIKLINGEN	20
5. FORMIDLING FRA PROSJEKTET	21
6. NOEN PERSPEKTIVER FRAMOVER	23
7. REFERANSER	24

1. INNLEDNING

1.1 European Language Portfolio/Portfolio européen des langues (ELP/PEL)

Den europeiske språkpermen (ELP/PEL) ble lansert av Europarådet (Language Policy Division) i anledning det europeiske språkåret 2001. Dette markerte samtidig avslutningen av en første utviklings- og utprøvningsfase av språkpermen, der 15 land var involvert, deriblant Finland, Irland og Sveits.

Språkpermen er et verktøy for å dokumentere og reflektere over egen språklæring og kulturelle erfaringer, både i og utenfor skolekontekst. Det er utviklet språkpermer for mange brukergrupper i de fleste medlemsland i Europarådet. Brukergruppene varierer fra førskoleelever til voksne.

Europarådet definerer språkpermens mål og funksjoner på denne måten¹:

a) to motivate learners by acknowledging their efforts to extend and diversify their language skills at all levels

b) to provide a record of the linguistic and cultural skills they have acquired (to be consulted, for example, when they are moving to a higher learning level or seeking employment at home or abroad).

Et viktig prinsipp i språkpermkonseptet er at all språk- og kulturkompetanse blir inkludert, både fra formell utdanning og utenfor. I tillegg er det viktig å nevne at språkpermen er språkelevens eiendom, og at den er relatert/knyttet til det europeiske rammeverket for språk (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment). Språkpermer i alle land og for alle målgrupper deler noen felles prinsipper og retningslinjer som presenteres i det følgende.

1.1.1 Språkpermens to funksjoner

Språkpermen har både en pedagogisk funksjon, som verktøy i språklæringen, og en dokumentasjonsfunksjon:

The pedagogic function

- *Enhance the motivation of the learners*
 - *to improve their ability to communicate in different languages*
 - *to learn additional languages*
 - *to seek new intercultural experiences*
- *Incite and help learners to*
 - *reflect their objectives, ways of learning and success in language learning*
 - *plan their learning*
 - *learn autonomously*
- *Encourage learners to enhance their plurilingual and intercultural experience, for example through*
 - *contacts and visits*
 - *reading*
 - *use of the media*
 - *projects*

¹ <http://culture2.coe.int/portfolio>

The documentation and reporting function

The European Language Portfolio aims to document its holder's plurilingual language proficiency and experiences in other languages in a comprehensive, informative, transparent and reliable way. The instruments contained in the ELP help learners to take stock of the levels of competence they have reached in their learning of one or several foreign languages in order to enable them to inform others in a detailed and internationally comparable manner.

Som eksempler på situasjoner der denne dokumentasjonsfunksjonen kan være viktig, nevnes bl.a. overgang til en annen skole, overgang til et nytt utdannings-trinn, start på et språkkurs, eller søknad på ny jobb. I slike tilfeller gir språkpermen informasjon til personer som spiller en rolle i avgjørelser som er viktige for eieren av språkpermen. Den som eier permen kan i tillegg være interessert i å ha en slik dokumentasjon for sin egen del.

Begge funksjonene, den pedagogiske og den dokumenterende, inngår i definisjonen av at

"a language portfolio is a document (...) in which individual learners (...) can assemble over a period of time, and display in a systematic way, a record of their qualifications, achievements and experiences in language learning, together with samples of work they have themselves produced" (Trim 1997: 3).

Westhoff (1999: 34) kaller de to funksjonene av språkpermen "produktorientert" og "proessorientert" og påpeker at man, ut fra forskjellige implementeringsmåter i forskjellige land, tydelig ser om hovedvekten legges mer på den ene eller den andre funksjonen. Forskjellen ligger i vektlegging av følgende aspekter:

Product-oriented	Process-oriented
<ul style="list-style-type: none">• Reporting• Assessment tool• Qualifying• Certification• Conclusive force• "Hard" pages	<ul style="list-style-type: none">• Pedagogical• Learning tool• Motivating• Experiences• Potential learning opportunity• "Soft" pages²

Den europeiske språkpermen skal offisielt ha begge disse funksjonene, men vektleggingen av aspektene varierer med blant annet følgende variabler:

- **Hvem som utgjør målgruppen:** for barn i grunnskolealderen er det viktig å oppleve språkpermen som et nyttig verktøy i undervisningen og som noe motiverende, noe som viser deres framskritt i læringen. For avgangselever etter videregående opplæring skal språkpermen i tillegg gi en dokumentasjon av språkferdighetene når de skal ut i arbeidslivet.

² "soft" pages er sider som eieren kan legge inn i permen i tillegg til de offisielle sidene ("hard pages")

- **Målet med språklæringen:** for voksne som lærer språk av egeninteresse vil det vektlegges andre aspekter enn for arbeidstakere som lærer et nytt språk i yrkessammenheng, eller for voksne innvandrere som lærer landets språk og søker en stilling i arbeidslivet etter en introduksjonsfase.
- **Hva som er rådende læringskulturer** i forskjellige land: de ulike medlemsland i Europarådet varierer sterkt med tanke på bruk av vurdering, egenvurdering og karakterer (hvor tidlig, hvilken funksjon). Noen land, deriblant de skandinaviske landene, buker formativ vurdering i utstrakt grad, ofte koblet til mapper, mens andre land bruker kun summativ vurdering og karakterer. Mappedelen kan tilsvarende ha en sterkere dokumentasjons- eller didaktisk funksjon (jf. også Kohonen nedenfor).

Språkpermens to funksjoner er forankret i permens tre obligatoriske deler som presenteres i følgende avsnitt.

1.1.2 Språkpermens tre deler

Språkpermen består av tre deler: et språkpass, en språkbiografi og en dokumentsamling (språkmappe).

Språkpasset – The passport / Le passport

Språkpasset er basert på en standardisert europeisk modell som er felles for Europarådets medlemsland. Formålet med språkpasset er hovedsaklig å gi en sammenfatning av personers språkkunnskaper, ferdigheter og erfaringer med språk og inneholder blant annet en oversikt over formelle resultater og kvalifikasjoner i form av karakterer og kursbevis.

Språkbiografien – The Biography / La biographie langagière

Målet med språkbiografien er blant annet å hjelpe eleven til å planlegge, evaluere og reflektere over egen språklæring. Biografien tar for seg både lingvistisk og interkulturell kompetanse som eleven har skaffet seg både i og utenfor skolen.

Et sentralt element i språkbiografien er en egenvurderingsprofil i språkferdigheter. Egenvurderingsprofilen tar utgangspunkt i språkferdigheter innenfor de fem ferdighetene leseforståelse, lytteforståelse, muntlig samhandling og produksjon samt skriftlige ferdigheter i forskjellige språk. Ved hjelp av en sjekklister, som er utarbeidet i henhold til en felles europeisk språkbeskrivelse (*Common European Framework of Reference*), utarbeider språkbrukeren en profil av sitt nivå i de fem ferdighetene i målspråket. Språkkompetansen er spesifisert i ulike nivå: A1 og A2 er begynnernivå, B1 og B2 er mellomnivå og C1 og C2 er høyere nivå. Sjekklisten består av en rekke 'jeg kan' utsagn basert på konkrete ferdigheter som for eksempel "Jeg kan fylle ut detaljer om meg selv i et skjema" (A1 nivå, skriftlige ferdigheter).

Sjekklistene illustrerer blant annet at det er mulig å ha ulik kompetanse i de forskjellige ferdighetene. Det er for eksempel mulig å lese og forstå et språk uten å være stand til å skrive eller snakke dette språket.

Språkmappen – The Dossier / Le dossier

Dokumentsamlingen bygger på prinsippet om mappevurdering og inneholder dokumentasjon på elevenes språkferdigheter og kunnskaper. Eksempler på dette

kan være alt fra bevis på formell kompetanse i form av kopier av attester, vitnemål og eksamensbevis til tekster, kommentarer, innspillinger (lyd, video), prosjektoppgaver, rapporter og lignende som eleven har produsert på målspråket. Et fortrinn med denne type dokumentasjon er at all kompetanse blir validert, uformell så vel som formell.

De tre delene henger tett sammen med språkpermens to funksjoner (jf. 1.1.1):

Språkpasset har en tydelig dokumentasjonsfunksjon og er av denne grunn også sterkt standardisert.

Språkbiografien har noen kjerneelementer, spesielt de såkalte ”jeg kan”-beskrivelsene (eller sjekklister), som permer i alle land inneholder og som er sentrale for egenvurdering og transparens i bruk av språkpermen. Biografien inneholder i tillegg elementer til refleksjon over språklæring og interkulturelle erfaringer, elementer som varierer i form og omfang fra land til land.

Språkmappen kan brukes på forskjellige måter. Noen land legger mest vekt på dokumentasjonsfunksjonen av mappedelen (for eksempel eksamensresultater, ’mine beste produkter’), andre utnytter de pedagogiske mulighetene i arbeid med mapper (prosesskriving m.m.). Et eksempel for sistnevnte tilnærming er Finland. Kohonen³ diskuterer de tre delene i språkpermen og språkpermens funksjoner. Han viser til Little og Perclová (2001) og deres to forslag for implementering av språkpermen i praksis: i det første kan språklæring begynne med egenevaluering, derfra fortsette til målsetting (biografidelen), mens resultatene samles i mappedelen. I det andre forslaget går man i omvendt rekkefølge, tar utgangspunkt i en eksisterende mappe og introduserer biografidelen senere for å sette mål og vurdere læringsprosessen. Kohonen fremmer en tredje mulighet, nemlig å reformulere rollen av mappedelen til å bli et dynamisk verktøy for reflektert læring, m.a.o. å gå ut over oppfatningen at mappen bare er en samling av læringsdokumenter. I dette synet er det mappedelen som blir det dynamiske elementet i en språkperm, mens biografien brukes noe mer statisk til å dokumentere og evaluere elevens læring over tid, så vel som elevens språklige og kulturelle erfaringer.

Det sistnevnte forslaget kan være svært interessant for Norge som allerede har utviklet en ’mappetradisjon’ i flere fag enn fremmedspråk. Når den europeiske språkpermen for første gang innføres høsten 2006, vil mange lærere være i den situasjonen at språkelevne allerede har en eller annen form for mappe fra før, og at de må ta stilling til språkpermens funksjon i forhold til disse.

1.2 Utviklingen av fremmedspråkene i Norge i prosjektperioden

Situasjonen for fremmedspråk i norsk grunnopplæring har forandret seg på flere måter i løpet av prosjektperioden 2003–2005. To aspekter er av spesiell interesse i sammenheng med dette prosjektet:

For det første foreslo det såkalte Kvalitetsutvalget i 2003 å gjøre 2. fremmedspråk obligatorisk for alle elever på ungdomstrinnet. Dette forslaget sluttet et flertall i

³ http://www.culture2.coe.int/portfolio//documents/studies_kohonen_westhoff.doc (publikasjonsår ukjent)

Stortinget seg til i juni 2005⁴. Som følge av disse forandringene (bl.a. et større elevgrunnlag og fagets endrede status) ser det ut som om det har oppstått en interesse i å tilby et større utvalg fremmedspråk på skolene. Spesielt spansk og russisk opplever økt interesse og etterspørsel fra elevenes side, men også ikke-europeiske språk er aktuelle som 2. fremmedspråk i noen områder. Med andre ord er det tradisjonelle språkmønsteret med hovedsakelig tysk og fransk etter engelsk i ferd med å forandre seg⁵. Hvordan denne utviklingen kommer til å fortsette er imidlertid usikkert, spesielt etter at den nye regjeringen i september 2005 annonserte en reversering av stortingsvedtaket og holder fast ved 2. fremmedspråk som valgfag, med alternativene engelsk fordypning og norsk fordypning.

Det andre aspektet som er av interesse, er et uttalt mål fra politiske beslutningstakers side om å gjøre fremmedspråk til et fag med vekt på praktisk språkbruk, med en kommunikativ tilnærming og interkulturelle elementer. Disse aspektene var allerede forankret i læreplanene fra 1994 (R94) og 1997 (L97). De nye læreplanene i det såkalte Kunnskapsløftet⁶ gjør denne tilnærmingen enda mer synlig gjennom kompetanseområdene *språklæring, kommunikasjon, kultur, samfunn og litteratur* (engelsk) og *språk, kultur og samfunn* (fremmedspråk 2 og 3). Med andre ord legges det enda mer vekt på det å "lære å lære" flere språk, på elevautonomi og kommunikativ bruk av språket.

I utviklingsprosjektet av den norske språkpermen har prosjektgruppen prøvd å ta hensyn til de nevnte utviklingstrekk i norsk fremmedspråkundervisning. Språkpermen for ungdomstrinnet og videregående opplæring inkluderer de språkene som det tilbys mest av på nasjonal basis, med åpne felt som muliggjør oversettelse til andre språk, for eksempel russisk, finsk, samisk eller ikke-europeiske språk.

⁴ jf. Stortingsmeld. nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring. Utdannings- og forskningsdepartementet og Inst. S.nr.268(2003-2004) Innstilling fra Kirke- utdannings- og forskningskomiteen om kultur for læring.

⁵ For en oversikt over språktilbudet på ungdomstrinnet nasjonalt skoleåret 2000/2001, se Lindemann og Speitz (2002), s. 8.

⁶ Kunnskapsløftet. Læreplan for grunnskolen og videregående opplæring. Utdannings- og forskningsdepartementet (2005).

2. Utvikling av en norsk språkperm for ungdomstrinnet og videregående opplæring

2.1 Forprosjektet i Læringscenteret

Læringscenteret begynte allerede høsten 2001 med et forprosjekt for utprøving av den europeiske språkpermen i videregående opplæring og voksenopplæring samt opplæringen i norsk for voksne innvandrere. Dette forprosjektet var svært begrenset både i tid og omfang, det varte bare høstsemesteret 2001 og ble dokumentert i en rapport i februar 2002 (Læringscenteret 2002).

Allerede i 2001 eksisterte det flere prototyper fra forskjellige land (bl.a. Irland, Sveits). På åpningskonferansen for det europeiske språkåret, ble ELP/PEL lansert offisielt av Europarådet.

Prosjektet var en første test av noen deler i språkpermen på norske elever og lærere, for eksempel sjekklister og mappedelen. I rapporten fra Læringscenteret er det ikke dokumentert hvilken språkperm som ble benyttet i det norske prosjektet.

Reaksjonene beskrives som overveiende positive, men i rapporten sies det svært tydelig at prosjektet var altfor snevert og utprøvingstiden for kort. I dette forprosjektet inviterte man Prof. David Little fra Dublin University College og Teijo Päckilä, den finske prosjektlederen, til et seminar i Norge.

2.2 Fra ett til to prosjekter – strukturelle avgjørelser

Med utgangspunkt i ovennevnte forprosjekt startet Utdanningsdirektoratet (daværende Læringscenteret) opp et nytt prosjekt våren 2003 (første arbeidsmøte 8.5.2003), denne gang for å utvikle egne, norske språkpermer. Deltakerne til første møte var lærere fra voksenopplæringsinstitusjoner og fra ungdomsskoler og videregående skoler. På dette tidspunktet var det uklart hvor mange permer som skulle utvikles og hvor lenge prosjektet skulle vare. En betydelig hindring i planleggingen var gjentatt usikkerhet om finansieringen av prosjektet utover gjeldende kalenderår.

I løpet av noen møter med lærere og ressurspersoner ble det tydelig at de framtidige brukerne av permen (for fremmedspråk i grunnopplæringen og for norsk og samfunnsfag for voksne innvandrere) sto overfor svært forskjellige utfordringer og behov, bl.a.:

- svært varierende aldersgrupper (ungdommer i grunnopplæringen og voksne innvandrere) og dermed varierende livserfaring og behov
- forskjellige målspråk (bare ett språk, norsk, som felles målspråk for voksne innvandrere, men forskjellige fremmedspråk i grunnopplæringen)
- sprikende kontekster for bruk av språkene. Mens voksne innvandrere i Norge møter målspråket norsk i mange kontekster daglig utenfor den formelle opplæringen, skjer en stor del av opplæringen i fremmedspråk for norske elever i klasserommet (evt. med unntak av engelsk).

Som konsekvens av de ulike behovene ble prosjektgruppen delt fra våren 2004, i et utviklingsprosjekt for en språkperm for voksne innvandrere, i fortsettelsen ledet av Arendal Voksenopplæring, og et prosjekt for utvikling av en språkperm for

ungdomsskole og videregående opplæring (grunnopplæringen), ledet av Telemarksforskning-Notodden. I denne rapporten omtales bare språkpermprosjektet for grunnopplæringen.

Lærerne som deltok fra starten av ble rekruttert av Læringscenteret, og noen av disse hadde allerede deltatt i forprosjektet. Helt fra begynnelsen var valget av deltakere svært bevisst med tanke på å:

- representere både ungdomstrinnet og videregående opplæring
- dekke flere fremmedspråk
- inkludere regioner fra hele landet.

I prosjektet deltok ca. 25 lærere aktivt gjennom utviklingsperioden (høsten 2003–høsten 2004), med språkene engelsk, finsk, fransk og tysk⁷. Mot slutten av prosjektet sluttet en spansk lærer seg til gruppen. Lærerne hadde bakgrunn fra ungdomsskolen og videregående opplæring (allmennfaglig og yrkesfaglig).

Lærerne var positive og engasjerte, og noen inviterte med seg andre kollegaer på skolen eller i regionen underveis i prosjektet. Dette ble støttet av prosjektledelsen fordi det betydde en støtte for den enkelte deltaker og samtidig en styrking av prosjektet lokalt og med tanke på senere spredningstiltak.

Læringscenteret hadde invitert andre ressurspersoner – spesielt fra lærerutdanning og fra det tyske og det franske kultursenteret i Oslo – til det første arbeidsmøtet i mai 2003. Noen av disse har fulgt prosjektet tett gjennom hele utviklingen og til og med inn i utprøvingen. Dette har tilført prosjektet verdifull erfaring og kompetanse, samtidig som det bidrar til spredning av informasjon fra prosjektet.

2.3 Arbeidsformer og metoder

Todelingen av prosjektet gjorde det lettere å bestemme arbeidsformer og framdrift med en klarere definert målgruppe.

Arbeidsformene som ble bruk i prosjektet besto av en kombinasjon av seminarer og e-post kontakt mellom prosjektledelsen og deltakerne. Seminarene fant sted på Goethe Institut Oslo, Universitetet i Bergen og Centre Culturel Français i Oslo.

Ved siden av lærergruppen ble det fra 2004 etablert en såkalt ressursgruppe bestående av 1-2 lærere fra hvert skoleslag, representanter fra Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling (ILS) ved Universitetet i Oslo, og representanter fra Goethe Institut Oslo. Medlemmene hadde en viktig funksjon som kritiske lesere av utkast til perm og som forum for diskusjoner av viktige tema som prosjektet måtte ta stilling til underveis i utviklingen. Denne gruppen ble sterkt sponset av Goethe Institut Oslo.

Metoder for utviklingen av språkpermelementer i den store lærergruppen var:

- opplæring og erfaringsutveksling gjennom workshops om sentrale tema
- deltakelse i utvikling av enkeltelementer gjennom felles diskusjon

⁷ De mest vanlige fremmedspråkene i norsk grunnopplæring, jf. Læreplanen L97. I den senere tid har spesielt spansk og russisk kommet sterkere inn som fremmedspråk 2 og 3.

- utprøving av enkelte elementer fra permen med egne elever
- muntlig tilbakemelding på samlingene
- spørreskjema for direkte tilbakemeldinger fra elever
- tilbakemeldinger og diskusjonsmøter med ressurguppen
- studieturer til Dublin, Irland (Integrate Ireland Learning and Teaching) og til Thüringen, Tyskland.

Målet med utviklingsprosjektet var fra starten av å utvikle en europeisk språkperm for ungdomstrinnet og videregående opplæring som er i tråd med retningslinjene fra Europarådet⁸ og som skal sendes til godkjenning i Europarådet (jf. *Validation* på nettsiden <http://www.culture2.coe.int/portfolio>).

2.4 Karakteristikk av den norske språkpermen

2.4.1 Målgruppen

Målgruppen for den første språkpermen som skulle utvikles for grunnsopplæringen er elever på ungdomstrinnet og i videregående opplæring. Dette er den delen av grunnsopplæringen i Norge der flest elever lærer flere fremmedspråk⁹.

Språkpermer i forskjellige land er rettet mot varierende aldersgrupper, avhengig av skolesystem og skolekulturer. I det norske utviklingsprosjektet ble det lenge diskutert om man skulle lage to språkpermer, en for ungdomstrinnet og en for videregående opplæring (i likhet med bl.a. Sverige). Prosjektgruppen bestemte seg til slutt for en felles språkperm for begge trinn. Elevene vil på denne måten kunne ta med seg permen fra ungdomstrinnet videre til neste utdanningstrinn (enten allmennfaglig eller yrkesfaglig studieretning). Språkpermen vil kunne ha en dokumentasjonsfunksjon for eleven og eventuelt nye språklærere, samtidig som den vil kunne bidra til å bygge bro mellom ungdomstrinn og videregående opplæring.

2.4.2 Språkbiografien og sjekklister

Språkbiografien er den mest omfattende delen av språkpermen. Den inneholder informasjon om elevens forskjellige språk, språkkilder, språk- og kultur møter, strategier og sjekklister til de fem ferdighetene (lytting, lesing, muntlig interaksjon, muntlig produksjon, skriving) m.m.

Sjekklister er delvis basert på metoder og resultater fra Bergen 'Can Do'-prosjektet, ledet av Angela Hasselgreen (Høgskolen i Bergen) og videreført ved det europeiske språksenteret (ECML) i Graz, Østerrike¹⁰. I tillegg har språkpermene fra Irland og Sveits vært sentrale som modeller for innhold og utforming av sjekklister i den norske permen.

⁸ European Language Portfolio, Principles and Guidelines (2004). Europarådet.

⁹ Det er nylig begynt et utviklingsprosjekt for en språkperm for barnetrinnet (3.-7. trinn), i oppdrag av Utdanningsdirektoratet.

¹⁰ <http://www.ecml.at/cando/files/start.htm>

2.4.3 Flere språk som gjennomgående prinsipp i den norske permen

Utformingen av språkpermer i forskjellige land varierer nokså sterkt med tanke på bruk av målspråkene. Det offisielle kravet for godkjenning av en perm i Europarådet er klart. Permen skal være i landets språk og minst ett av de offisielle språkene i Europarådet, altså engelsk eller fransk (minst overskrifter og inndelinger¹¹).

Spesielt noen store land i Europa (Frankrike, noen delstater i Tyskland, England og Russland) har utviklet språkpermer som er nærmest ettspråklige. Irland eller den Tsjekkske Republikk derimot har holdt et annet prinsipp i og med nesten alle sider i permen er flerspråklige.

I diskusjon med lærerne og ressursgruppen ble det bestemt at den norske permen skulle tydeliggjøre prinsippet av flerspråklighet i utformingen. I tillegg har det norske prosjektet fra et tidlig tidspunkt lagt stor vekt på bruk av fremmedspråket i opplæringen. Den norske permen er derfor utformet i de språkene som det per utgivelsesdato undervises mest i på ungdomstrinnet og i videregående opplæring. Dette er gjennomført på flere måter:

- Overskrifter er oversatt til engelsk, tysk, fransk, spansk og har en visuell åpning for flere språk
- Introduksjonstekstene til permen som helhet og til de tre delene pass, biografi og mappe er skrevet på bokmål og nynorsk
- Sjekklistene i biografien er oversatt til nynorsk, engelsk, fransk, spansk og tysk
- Sidene i permen som går på tvers av språkene, er laget flerspråklige norsk/engelsk/tysk/fransk/spansk/ (med åpning for andre språk)

Et eksempel på hvordan flerspråklighet er realisert i utkastet til den norske språkpermen følger her:

SPRÅKBIOGRAFI DEL 1 – MINE SPRÅK- OG KULTURMØTER

*Mine språk og kulturmøter / My meetings with language and culture
/Meine Begegnungen mit Sprachen und Kulturen / Mes rencontres
avec les langues et les cultures / [spansk] /*

Opplevelser som har gjort inntrykk på meg (besøk i land, kontakt med personer m.m.) / Experiences that have made an impression on me / Erlebnisse, die Eindruck auf mich gemacht haben / Expériences qui ont fait une impression sur moi / [spansk] /

Når When Wann Quando Quando ⚡	Hvor Where Wo Où Dónde ⚡	Opplevelse Experience Erlebnis Expérience [spansk] ⚡	Likheter og ulikheter jeg ble oppmerksom på Similarities and differences that I became aware of Ähnlichkeiten und Unterschiede, die ich bemerkte habe Similitudes et différences dont je me suis aperçu/e [spansk] ⚡
---	--	--	--

Det viktigste er ikke reise målet, men målet med reisen!

¹¹ "standard headings and rubrics", jf. Guide for Developers, side 50.

2.4.4 En perm som didaktisk verktøy i læring og undervisning

Som nevnt tidligere, har en hver språkperm to funksjoner, en dokumentasjonsfunksjon og en didaktisk funksjon. Helt fra begynnelsen har man i det norske prosjektet lagt mye vekt på siste funksjon, med målet om å utvikle en språkperm som vil kunne være et verktøy for elevinvolvering og utvikling av elevautonomi.

Som ett eksempel kan det nevnes strategisider til refleksjon over arbeidsmåter foran sjekklister for de fem ferdighetene. Sjekklister i seg selv inneholder kolonner som gjør det mulig at elevene (sannsynligvis i samarbeid med lærer) kan sette seg mål og vurdere måloppnåelse, med tre kolonner for gradering ”dette kan jeg litt / ganske godt / veldig godt” (dato). I en kolonne til høyre kan elevene vise til produkter som de har lagt i mappen sin.

SPRÅKBIOGRAFI DEL 2 – SJEKKLISTER

NIVÅ B1 – LYTTING	Språk:				
	NÅR JEG SATTE MEG DETTE MÅLET	DETTE KAN JEG			DOKUMENTERT I MAPPEN
		LITT	GANSKE GODT	VELDIG GODT	
	DATO	DATO	DATO	DATO	DATO
Kan du vanligvis gjøre dette? Hva har du som mål / ønsker du å kunne? Hvilke mål har du nådd (eller hva kan du allerede)? Hva har du dokumentert i mappen din? Fyll inn datoer i rutene etter hvert som du setter deg mål og når dem.					
Jeg kan følge en hverdagssamtale hvis det snakkes tydelig og på standardspråk.					
Jeg kan forstå hovedpoengene i en diskusjon om et kjent tema i en hverdagssituasjon, hvis det snakkes tydelig og på standardspråk.					
Jeg kan følge korte fortellinger og lengre foredrag, hvis temaet er kjent og det brukes standardspråk.					
Jeg kan forstå hovedinnholdet i nyheter på radio og i lydopptak, hvis det snakkes tydelig og på standardspråk.					
Jeg kan forstå detaljerte anvisninger, nyheter og informasjon, for eksempel i værmeldinger eller på en telefonsvarer.					
Jeg kan følge mange TV-sendinger om personlige eller kulturelle temaer som blir sendt på standardspråk.					

I den norske språkpermen er det lagt sterk vekt på at elevene skal kunne vise fram sine interkulturelle erfaringer. Språkbiografidelen ”Mine språk- og kulturmøter” åpner for både beskrivelse, refleksjon og diskusjon.

SPRÅKBIOGRAFI DEL 1 – MINE SPRÅK- OG KULTURMØTER

*Mine språk og kulturmøter / My meetings with language and culture
/Meine Begegnungen mit Sprachen und Kulturen / Mes rencontres
avec les langues et les cultures / [spansk] /*

Opplevelser som har gjort inntrykk på meg (besøk i land, kontakt med personer m.m.) / Experiences that have made an impression on me / Erlebnisse, die Eindruck auf mich gemacht haben / Expériences qui ont fait une impression sur moi / [spansk] /

Når When Wann Quand Quando ↓	Hvor Where Wo Où Dónde ↓	Opplevelse Experience Erlebnis Expérience [spansk] ↓	Likheter og ulikheter jeg ble oppmerksom på Similarities and differences that I became aware of Ähnlichkeiten und Unterschiede, die ich bemerkt habe Similitudes et différences dont je me suis aperçu/e [spansk] ↓
Når When Wann Quand Quando ↓	Misforståelser som har oppstått Misunderstandings that that have arisen Missverständnisse, die ich erlebt habe Malentendus qui se sont produits [spansk] ↓	... og hvordan jeg oppklarte dem! ... and how I solved them! ...und wie ich sie gelöst habe! ... et comment je les ai dissipé ! [spansk] ↓	

2.4.5 Form og tilgjengelighet

Den norske språkpermen gis ut av Utdanningsdirektoratet. Per i dag ser det ut som om formen vil bli en ringperm med faste og tykke inndelingssider. Det er viktig at permen tåler å bli brukt av elevene over flere år.

Bortsett fra de tykkere inndelingssidene vil innholdet i permen kunne legges ut på en nettside, til gratis nedlasting¹². Dette vil gjøre enkeltsidene lett tilgjengelige og fornybare for brukerne.

¹² Jf. Den svenske nettsiden
http://www.skolutveckling.se/utvecklingsteman/sprak/europeisk_sprakportfolio/

2.5 Lærerhåndboken

Godkjenning av en europeisk språkperm i Europarådet krever at det finnes en eller annen form for veiledning for lærere som ønsker å bruke språkpermen med sine elever. I det norske prosjektet ble det derfor utviklet en lærerhåndbok som

- gir en innføring i prinsippene for en europeisk språkperm
- presenterer den norske språkpermen og kommenterer delene
- presenterer forslag til konkret bruk av språkpermen
- viser til ressurser, blant annet til internasjonale språktester som er basert på det europeiske rammeverket for språk.

Lærerhåndboken har blitt utviklet i samarbeid med ressursgruppen og med lærerne i prosjektgruppen. Den vil bli gjort tilgjengelig gratis på en norsk nettside, sammen med den norske språkpermen for ungdomsskolen og videregående opplæring.

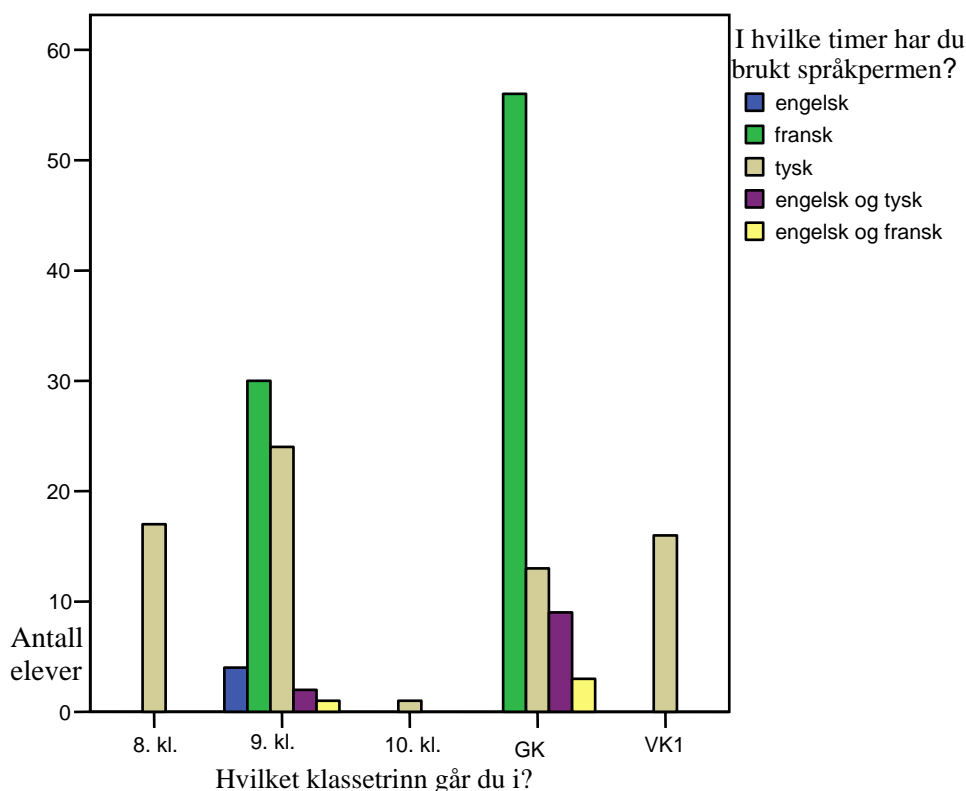
3. Utprøvningsfasen

3.1 Gjennomføring

Utprøvingen av utkast til hele språkpermen var opprinnelig tenkt å gå over et halvt år, men varte i realiteten bare to måneder. Hovedårsaken til dette var usikkerhet rundt budsjett og ressurser inn i det siste prosjektåret. Problemene ble løst til slutt, men utprøvingen måtte kortes ned betraktelig for å holde tidsplanen med tanke på arbeid med layout og design, så vel som fristen for søknad om godkjenning i Europarådet.

Utprøving av hele språkpermen ble for det meste gjennomført av lærere som allerede hadde vært med i utviklingsfasen av språkpermprosjektet. Ikke alle deltakere fra første prosjektperiode kunne være med videre, bl.a. fordi noen hadde avsluttende klasser som skulle forberedes til eksamen. Noen derimot fikk med seg nye kollegaer, som de selv hadde informert om prosjektet. Totalt ble det en god blanding, og de nye lærerne bidro med interessante spørsmål og kommentarer.

Språkpermene ble sendt til skolene i papirform, ett eksemplar per elev. I utprøvingen deltok 15 lærere og 176 elever, med størst antall på 9. trinn og grunnkurs. De fleste elevene hadde brukt språkpermen i fransk- og/eller tysktimer:

Lærerne hadde i realiteten bare april og mai til å presentere språkpermen i sin helhet for elevene. Det sier seg selv at denne utprøvingen ble svært begrenset og at lærerne ikke kunne rekke å bruke alle elementene i permen med sine elever. Fra prosjektledelsens side ble lærerne oppfordret til å bruke de sidene i permen som falt mest naturlig i forhold til det de ellers holdt på med i sine klasser.

Derfor konsentrerte noen seg om sjekklister i enkelte ferdigheter, andre brukte strategisidene som ligger foran sjekklister, andre igjen konsentrerte seg om biografisider som ”mine språk”, ”mine kulturmøter” m.m.

3.2 Tilbakemeldinger

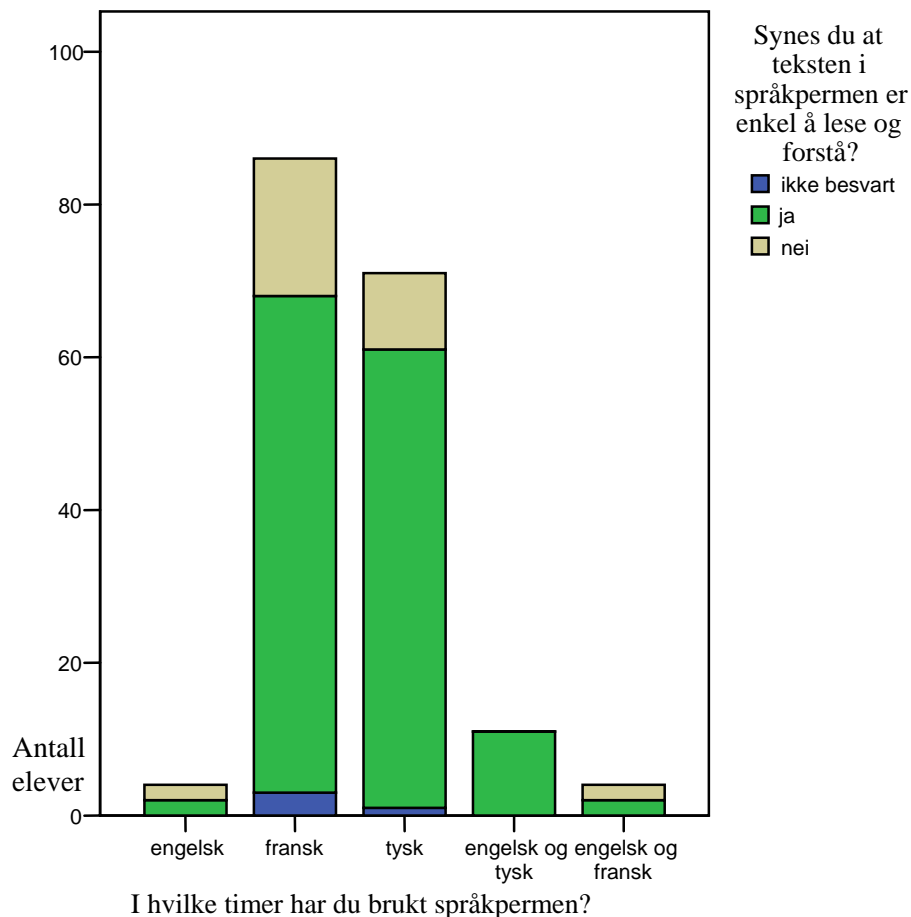
3.2.1 Lærerkommentarer

Lærerne ble bedt om å gi skriftlige tilbakemeldinger per e-post, samtidig som noen valgte å gi muntlig tilbakemelding på det siste felles møtet i mai 2005. Kommentarene angikk innholdspunkter i permen, formuleringer, merknader og ønsker angående layout, i tillegg til erfaringer som angår introduksjon av språkpermen, både til nye lærere og elever. Disse kommentarene er lagret og vil kunne brukes i et eventuelt implementeringsprosjekt.

3.2.2 Elevkommentarer

Elevkommentarene som kom tilbake i form av svar på spørreskjema preges av at permen for det første ikke var ferdig utviklet (kommentarer som ”kjedelig utseende”, ”mangler innholdsfortegnelse” m.m.) og at utprøvsperioden var altfor kort. Ingen av lærerne fikk nok tid til å sette elevene inn i hele permen, selv om de samme elevene delvis hadde deltatt i utviklingsfasen. Utprøvingen varte kun fra april til mai 2005 og burde vært mye lengre for virkelig å kunne trekke gyldige konsekvenser av tilbakemeldingene. Noen tendenser kan det imidlertid være nyttig å gjengi her.

Et viktig prinsipp i utviklingen av den norske språkpermen for elever var å bruke et språk som møter elevenes behov og kan forstås av de fleste. Derfor ble elevene spurt om teksten i språkpermen var enkel å lese og forstå:

Dette resultatet tyder på at det ikke var store forståelsesproblemer for elevene i den korte perioden de ble kjent med permen. Elevene hadde tidligere kommentert enkelte begrep, som var blitt forsøkt rettet opp.

Elevene hadde også mulighet til å skrive generelle kommentarer. Noen av disse angår fysiske aspekter av permen (layout, farger etc.), andre går i retning av den didaktiske bruken. Her ser man tydelig at det var for lite tid i utprøvingen til å sette elevene godt nok inn i mål og arbeidsmåter og det å bruke permen som en naturlig del av undervisningen. Perioden var kort, og derfor fikk mange elever inntrykk av at dette var noe ekstra, noe ved siden av det de egentlig, vanligvis gjør i språktimene:

Rutene var små til å skrive datoer i, litt bedre oppmerking av "jeg kan" – sjekklister.

Ringperm !!!!

Dere må skaffe ringperm. Permen burde og ha mer farge, da blir det med en gang morsommere å jobbe med!! Med en ringperm kan man lettere sette inn og ta ut ting av permen. Det er veldig tungvindt å ta ut alt i permen, sette inn en ny side, så sette alt inn igjen! Ha hardere sider.

Det burde være strammere rammer for hva man må kunne. Folk vurderer seg helt forskjellig. Læreren burde få en litt mer aktiv rolle som veileder i språkpermen. Vanskelig å vurdere seg selv!

Jeg synes jeg får mer ut av vanlige timer.

Jeg vil bare si at jeg synes noen av disse spm var litt vanskelig å svare på fordi man må vurdere seg selv. Dette gjelder også språkpermen.

Jeg har prøvd å like språkpermen, men gjør det slett ikke! Det er bare mer arbeid, og jeg får ikke utbytte av den.

Bra for å få kunnskap mtp f.eks jobbsøking. Bør bli bedre kontroll av innholdet. Mer utkryssing og mindre skriving. Ingen som gidder å skrive masse om seg selv.

Etter at elevene i april 2005 fikk delt ut utkastet, er flere av de formelle kritikkpunktene blitt rettet opp. Dette gjelder bl.a. innholdsfortegnelsen, sidetall og elementer som har med design og layout å gjøre, for eksempel rutestørrelsen, bruk av farger eller tydeligere inndeling

Elevkommentarene er interessante og nyttige også i fortsettelsen, med tanke på implementering av språkpermen. De tydeliggjør bl.a. hvor viktig det er, når og hvordan permen blir introdusert og at den inneholder nye og vanskelige elementer for elevene, for eksempel det å vurdere seg selv.

4. Internasjonale kontakter

4.1 Deltakelse i internasjonale nettverk

I løpet av prosjektperioden har prosjektleder deltatt på to av Europarådets årlige språkpermkonferanser: Madrid (2004) og Moskva (2005). Disse konferansene har vært en viktig informasjons og inspirasjonskilde i utvikling av den norske permen. Også på Europarådsnivå fortsetter utviklingen av språkpermkonseptet, og det er derfor viktig å følge med på den internasjonale utviklingen og på erfaringer som gjøres i andre land.

Siden Norge begynte relativt sent med utviklingen av egne språkpermer, kan vi dra nytte av erfaringer som andre land har gjort med neste fase, dvs. implementeringen av permen i fremmedspråklæringen.

Undertegnede har også deltatt i Workshop "Training Teachers to Use the European Language Portfolio" ved det europeiske språksenteret (ECML, European Centre for Modern Languages) i Graz, Østerrike. Dette har gitt oss verdifull erfaring med tanke på implementeringen i Norge og førte samtidig til et ekstra seminar i Oslo september 2005 med deltakelse av Prof. David Little som Europarådets ekspert. Seminaret besto av en dag for beslutningstakere, organisert av Utdanningsdirektoratet, og en dag for lærere (inkl. norsk for voksne innvandrere) ved Goethe Institut Oslo, og organisert av Telemarksforskning-Notodden (jf. kap. 5).

4.2 Andre internasjonale kontakter under utviklingen

Helt fra starten i daværende Læringssenteret har prosjektet vært i kontakt med fagmiljøer i andre land, som fra et tidlig tidspunkt hadde vært med i Europarådets språkpermprosjekt, deriblant Irland og Finland. Kontaktene har blitt opprettholdt og utvidet, blant annet til Sverige og Tyskland.

Allerede i det første prosjektåret inviterte prosjektgruppen Anne-Marie Gran-Saarinen til et seminar i Oslo der hun først og fremst formidlet sine erfaringer som lærer i det finske piloprojektet.

Før den store prosjektgruppen ble delt, reiste en gruppe lærere, sammen med representanter fra det daværende Læringssenteret til IILT (Integrate Ireland Language & Training), Dublin, et kurssenter for engelsk for innvandrere til Irland. Senteret har over flere år bygget opp en kompetanse i for undervisning og læring med den europeiske språkpermen. Sentrale aktører i senteret er Prof. David Little og Prof. Barbara Simpson.

Flere lærere og ressurspersoner fra prosjektgruppen reiste i 2004 til Erfurt i delstaten Thüringen, Tyskland. De deltok på et lærerseminar og fikk anledning til skolebesøk på flere skoler og på forskjellige klassetrinn. Denne reisen ble delfinansiert av Goethe Institut Oslo.

Begge besøkene ga deltakerne verdifullt innblikk i forskjellig undervisningspraksis med språkperm. Det ble rapportert til hele prosjektgruppen på påfølgende møter.

5. Formidling fra prosjektet

I tillegg til møtene med prosjektgruppen og studiegruppen har medarbeiderne ved Telemarksforsking-Notodden informert om språkpermprosjektet i følgende sammenhenger:

- Sogndal, 05.05.04. *Portfolioprosjektet for grunnopplæringen*, foredrag på nettverksseminar for lærerutdanning i engelsk
- Arendal, 10.06.04. *The Norwegian Portfolio Development Project*, foredrag på et internasjonalt seminar "Implementation of European language portfolio for adult learners; particularly for migrants in the frame of EU-Grundtvig II - learner partnership programme"
- Bergen 21.-23.10.04. *Der Europäische Referenzrahmen und seine Konsequenzen für den Deutschunterricht*, åpningsfordrag Norwegische Deutschlehrertage
- Kristiansand, 09.03.05. *Den europeiske språkpermen i Norge – utvikling og utprøving*, foredrag på Høgskolen i Agder, for fagforum 2. fremmedspråk
- Stavanger 21.04.05. Høringsseminar om de nye læreplanene i språk.
- Stavanger, 26.05.05. Fagdag for tysklærere (sammen med prosjektdeltaker fra Stavanger)
- Stavern, 10.09.05. Fagseminar for fransklærerforeningen (sammen med prosjektdeltaker fra Akershus)
- Oslo, 01.09.05. Fagnemndseminar, arr. Utdanningsdirektoratet
- Oslo, 08.-09.09.05. Seminar for beslutningstakere og prosjektlærere
- Skien, 13.09.05. Seminar for lærere i Skien kommune
- Stjørdal, 20.-22.10.05. Nasjonale språkdager 2005. Nye læreplaner, CEF og europeisk språkperm – noen norske erfaringer (sammen med prosjektdeltakere fra Trondheim og Oslo)
- Kongsberg, 27.10.05. Seminar for lærere på Kongsberg videregående skole
- Oslo, 7.11.05. Foredrag ved lansering av Europass i Norge
- Bergen, 16.11.05. Kveldsseminar for språklærere.
- Stavanger, 29.11.05. Seminar for fremmedspråklærere
- Hadeland, 02.01.06. Seminar for fremmedspråklærere
- Oslo, 19.01.06. Foredrag for eksamensnemnder i fremmedspråk

Planlagt:

- Lillehammer, 08.02.06 Foredrag på EVU for lærere, HiL
- Troms, 27.-28.03.06. Seminarer for lærere i 2. fremmedspråk i Tromsø og Sør-Troms.

Artikler:

Speitz, H. (2004) *Das Portfolio der Sprachen in Norwegen – ein Entwicklungsprojekt, oder was bedeutet es eigentlich, Sprachen zu ,können’?* I: aktuelles, nr. 34-august 2004. Goethe Institut, Oslo.

Simonsen, T. (under publisering) Artikkel i tidsskrift for fransklærerforeningen.

Det er planlagt flere publikasjoner fra prosjektet etter avslutningen.

I tillegg til formidling om språkpermen spesielt, eller språkpermen sett i sammenheng med de nye læreplanene for engelsk og fremmedspråk 2 og 3, er en innføring i arbeid med den europeiske språkpermen inkludert som emne i etter- og videreutdanning for lærere i fremmedspråk 2 og 3 ved Høgskolen i Telemark, i samarbeid med Telemarksforskning-Notodden. Så langt vi er informert, har flere høyere utdanningsinstitusjoner inkludert den europeiske språkpermen i sine etter- og videreutdanningstilbud, blant annet Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling (ILS) ved Universitetet i Oslo og Universitetet i Tromsø.

I 2004–2005 har prosjektlederen deltatt på en workshop ”Training Teachers to Use the European Language Portfolio” ved det europeiske språksenteret ECML (European Centre for Modern Languages) i Graz, Østerrike. Seminaret i Graz, der også Angela Hasselgreen (Høgskolen i Bergen) deltok fra Norge, ble fulgt opp med tilbudet om besøk av eksperter fra Europarådet i de enkelte deltakerlandene. Ekspertenes reise og opphold ble dekket av Europarådet, mens det enkelte land skulle legge opp til en konferanse eller et seminar, ut fra egne behov og framdrift for arbeidet med språkpermen i eget land.

I Norge arrangerte Utdanningsdirektoratet v/Eva Først et dagsseminar for beslutningstakere, mens Telemarksforskning-Notodden, i samarbeid med Goethe Institut Oslo, holdt et dagsseminar i Goethe Institut for alle lærere som hadde vært involvert i de to norske utviklingsprosjektene (fremmedspråk i grunnsopplæringen og norsk for voksne innvandrere). Professor David Little fra Irland deltok som ekspert fra ECML. Disse to språkpermedagene i september 2005 hadde flere viktige funksjoner:

- prosjektet fikk en offisiell avslutning for de involverte lærerne, som hadde deltatt i prosjektet med profesjonalitet og entusiasme.
- prosjektet ble synliggjort overfor oppdragsgiver og andre aktører/beslutningstakere i Norge (bl.a. Utdannings- og forskningsdepartementet, lærerutdanningen, VOX)
- de ga anledning til å tenke videre i prosessen, spesielt med tanke på implementering av språkpermen i opplæringen.

6. NOEN PERSPEKTIVER FRAMOVER

I skrivende stund foreligger det et forslag til design av språkpermen, og det er tett kontakt mellom oppdragsgiver og prosjektledelsen angående søknad om godkjenning av den norske modellen i Europarådet.

Prosjektgruppen har levert et forslag om implementering av språkpermen til Utdanningsdirektoratet. Noen kjernepunkter i dette forslaget er:

- Dannelse av regionale nettverk med tilknytning til høyskoler og universiteter (spesielt lærerutdanning).
- Involvering av lærere fra utviklingsprosjektet i nettverkene. Disse lærerne har samlet verdifulle erfaringer i utviklingen og i bruk av permen med egne elever. Flere er motiverte til å bidra i en implementeringsfase.
- Tilbud om deltakelse til interesserte skoler/lærere i første omgang. Både oppdragsgiver og prosjektleder opplever økt interesse i språkpermen som verktøy i undervisningen. Prosjektgruppen ser det som viktig å gi interesserte skoler et godt tilbud om oppfølging i en første innføringsfase.
- Implementering over minst to år. Erfaringer fra andre land, blant annet Finland, har vist at en implementering bør gå over minst to skoleår. Det vil også være nyttig å innhente fagkompetanse fra andre land.

Et viktig neste skritt i innføring av den europeiske språkpermen i norsk skole er utviklingen av en språkperm for barnetrinnet (3.-7. klasse). Dette arbeidet har så vidt begynt. Språkpermer for de forskjellige trinn i grunnopplæringen vil på sikt kunne bidra til kontinuitet når det gjelder utvikling av flerspråklighet hos elevene, refleksjon over språklæring, utvikling av elevautonomi, tidlig læring av flere fremmedspråk, samt videreutvikling av lærernes kompetanse innen fremmedspråkdidaktikk.

7. REFERANSER

- Council of Europe (2001) *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge.
- Council of Europe (2004) *European Language Portfolio (ELP). Principles and Guidelines* (2004) (<http://culture2.coe.int/portfolio>).
- Kohonen, V. (publikasjonsår ukjent) *Exploring the educational possibilities of the "Dossier": some suggestions for developing the pedagogic function of the European Language Portfolio*. University of Tampere / Council of Europe.
(http://www.culture2.coe.int/portfolio//documents/studies_kohonen_westhoff.doc)
- Kunnskapsløftet. Læreplan for grunnskolen og videregående opplæring. Utdannings- og forskningsdepartementet (2005).
- Lindemann, B. og Speitz, H. (2002) "Jeg valgte tysk fordi hele familien ville det, men jeg angrer". *Status for 2. fremmedspråk i norsk ungdomsskole*. Rapport 03/02. Telemarksforskning-Notodden.
- Little, D. (red.) *The European Language Portfolio in use: nine examples*. Europarådet. Strasbourg. (<http://culture2.coe.int/portfolio>).
- Læringscenteret (2002) *Utpøving av Portfolio européen des langues/European Language Portfolio i Norge. Rapport fra forprosjektet høsten 2001*. Upublisert rapport.
- Schneider, G. og Lenz, P. (2001) *European Language Portfolio: Guide for Developers*. Council of Europe. Strasbourg.
- Speitz, H. (2004) *Das Portfolio der Sprachen in Norwegen – ein Entwicklungsprojekt, oder was bedeutet es eigentlich, Sprachen zu ,können'?* In: aktuelles, nr. 34-august 2004. Goethe Institut, Oslo.
- Stortingsmeld. nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring. Utdannings- og forskningsdepartementet.
- Trim, J. (1997) A European Language Portfolio: some questions relating to its nature, function, form, preparation and distribution. In Council of Europe (ed), *The European Language Portfolio. Proposals for development* (s. 3-12). Strasbourg: Council of Europe.
- Westhoff (1999) The European Language Portfolio as an instrument for documenting learning experiences – implementing the pedagogical function or how hard can we make the soft pages? Presentation at the 4th European Portfolio Seminar Enschede, The Netherlands 22–25 April 1999 (http://www.culture2.coe.int/portfolio//documents/studies_kohonen_westhoff.doc).